

14. Устав уголовного судопроизводства. Систематический комментарий / под общ. ред. М.Н. Гернета. – Вып. 1. – М. : Типография «Культура», 1914. – Ст. ст. 1–84.
15. Устав уголовного судопроизводства с позднейшими узаконениями, законодательными мотивами, разъяснениями Правительствующего Сената и циркулярами Министерства юстиции / сост. М.П. Шрамченко, В.П. Ширков. – 7-е изд. – СПб., 1899. – 1196 с.
16. Вульферт А.К. Курс русского уголовного судопроизводства / А.К. Вульферт. – М., 1887–1888. – 332 с.

МАКАРОВ М. А.,

кандидат юридичних наук,
здобувач кафедри кримінального процесу
(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 343.13

ПРИЙНЯТТЯ СЛІДЧИМ СУДДЕЮ РІШЕННЯ ПРО ТИМЧАСОВЕ ОБМЕЖЕННЯ В КОРИСТУВАННІ СПЕЦІАЛЬНИМ ПРАВОМ

У статті розглянуто деякі проблемні питання прийняття слідчим суддею рішення про тимчасове обмеження підозрюваного в користуванні спеціальним правом. Сформульовано й обґрунтовано пропозиції стосовно вдосконалення норм Кримінального процесуального кодексу України в контексті предмета дослідження.

Ключові слова: тимчасове обмеження, підозрюваний, спеціальне право, користування, слідчий суддя.

В статье рассмотрены некоторые проблемные вопросы принятия следственным судьей решения о временном ограничении подозреваемого в пользовании специальным правом. Сформулированы и обоснованы предложения по усовершенствованию норм Уголовного процессуального кодекса Украины в контексте предмета исследования.

Ключевые слова: временное ограничение, подозреваемый, специальное право, пользование, следственный судья.

Certain problematic issues of the adoption of the decision by the investigating judge on the temporary restriction of the suspect in the use of the special law. Offers pertaining improvement of the Criminal Procedure Code provisions within the context of the research subject have been defined and substantiated.

Key words: time limit, suspect, special law, use, investigating judge.

Вступ. Відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 131 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом є одним із заходів забезпечення кримінального провадження, застосування якого регламентовано главою 13 цього Кодексу.

Такий захід передбачає 1) тимчасове вилучення документів, які посвідчують користування підозрюваним спеціальним правом (право керування транспортним засобом або

судном; право полювання; право на здійснення підприємницької діяльності); 2) тимчасове обмеження цього учасника кримінального провадження в користуванні спеціальним правом.

Різні аспекти підстав і порядку застосування тимчасового обмеження в користування спеціальним правом розглядали В.І. Бояров, І.В. Гловюк, І.І. Йовенко, Н.С. Карпов, В.В. Коваленко, В.Д. Ковганюк, О.Б. Комарницька, Г.К. Кожевніков, М.Ф. Сокиран, Ж.В. Удовенко, О.Г. Шило, В.В. Юсупов та інші науковці.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд недостатньо досліджених і дискусійних питань прийняття слідчим суддею рішення про застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження, а також про продовження його строку.

Результати дослідження. Частина 1 ст. 150 КПК України визначає, що прокурор, слідчий за погодженням із прокурором під час досудового розслідування має право звернутися до слідчого судді із клопотанням про тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом. У випадку тимчасового вилучення документів, які посвідчують користування спеціальним правом, прокурор, слідчий за погодженням із прокурором зобов'язаний звернутися до слідчого судді із відповідним клопотанням не пізніше ніж за два дні з моменту тимчасового вилучення. Пропуск зазначеного строку тягне за собою необхідність повернення тимчасового вилучених документів.

Це клопотання повинно відповідати вимогам ч. 2 ст. 150 КПК України. У ньому зазначається таке: 1) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання; 2) правова кваліфікація кримінального правопорушення за законом України про кримінальну відповідальність; 3) виклад обставин, що дають підстави підозрювати особу в учиненні кримінального правопорушення, і посилання на обставини; 4) причини, у зв'язку з якими потрібно здійснити тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом; 5) вид спеціального права, яке підлягає тимчасовому обмеженню; 6) строк, на який користування спеціальним правом підлягає тимчасовому обмеженню; 7) перелік свідків, яких прокурор, слідчий вважає за необхідне допитати під час розгляду клопотання.

До нього мають бути додані 1) копії матеріалів, якими прокурор, слідчий обґрунтовує доводи клопотання; 2) документи, що підтверджують надання підозрюваному копій клопотання та матеріалів, що його обґрунтовують.

Якщо слідчий суддя встановить, що це клопотання подано без додержання вимог ст. 150 КПК України, відповідно до ч. 3 ст. 151 цього Кодексу, він повинен повернути його прокурору, про що постановляє ухвалу.

Усунення ініціатором клопотання про тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом допущених недоліків не позбавляє його права знову звернутися до слідчого судді з таким клопотанням [1, с. 274]. Однак протягом якого строку слідчий, прокурор повинен усунути ці недоліки та які наслідки його пропуску, законодавець не визначив, а тому це питання необхідно регламентувати.

На нашу думку, ч. 3 ст. 151 КПК України потрібно викласти в такій редакції: «Слідчий суддя, установивши, що клопотання про тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом подано без додержання вимог статті 150 цього Кодексу, повертає його прокурору та встановлює строк у сімдесят дві години для усунення недоліків, про що постановляє ухвалу. У такому разі тимчасово вилучені в підозрюваного документи підлягають поверненню після спливу встановленого строку».

Розгляд клопотання про тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом регулюється ст. 151 КПК України. У ч. 1 цієї статті зазначено, що це клопотання розглядається слідчим суддею не пізніше ніж за три дні з дня його надходження до суду за участі прокурора та/або слідчого, підозрюваного, його захисника.

Отже, участь прокурора під час розгляду слідчим суддею цього клопотання є обов'язковою. Деякі науковці стверджують, що слідчий «також повинен брати участь у судовому засіданні, надаючи доводи, що обґрунтовують клопотання» [2, с. 404]. На нашу думку, він зобов'язаний брати таку участь тоді, коли ним, а не особисто прокурором, унесено на розгляд слідчого судді погоджене з прокурором клопотання про тимчасове обмеження підозрюваного в користуванні спеціальним правом.

Виходячи з того, що в ч. 1 ст. 151 КПК України вжитий сполучник «та/або», можна дійти висновку, що під час розгляду клопотання про обмеження в користуванні спеціальним правом участь підозрюваного та його захисника не є обов'язковою. Щоб виключити інше тлумачення цієї норми, доцільно доповнити її положенням, що про час і місце розгляду клопотання повідомляється підозрюваний і його захисник, проте їх неприбуття не перешкоджає його розгляду.

У ч. 2 ст. 151 КПК України визначено особливості розгляду клопотання про тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом, якщо документи, які це посвідчують, не були тимчасово вилучені. Таке клопотання може розглядатись лише за участі підозрюваного, його захисника. Тобто, законодавець указує на неможливість його розгляду без їхньої участі [3, с. 347].

Виникає питання, як повинен діяти слідчий суддя, якщо підозрюваний проігнорує виклик і не з'явиться для участі в судовому засіданні. Можливі два варіанти його вирішення: перший – відкласти розгляд клопотання та вжити заходів для забезпечення прибуття підозрюваного; другий – розглянути клопотання без його участі з тим, щоб виконати вимоги ч. 1 ст. 151 КПК України про строк судового розгляду. Як видається, правильним було б доповнити цю норму положенням, що неявка підозрюваного, його захисника в судове засідання не перешкоджає розгляду клопотання про тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом.

Частина 4 ст. 151 КПК України визначає, що під час розгляду цього клопотання слідчий суддя має право за клопотанням сторін кримінального провадження або за власної ініціативи заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом.

Слідчий суддя має таке право також і при вирішенні питання про застосування деяких інших заходів забезпечення кримінального провадження (ч. 3 ст. 156, ч. 4 ст. 72, ч. 4 ст. 193 КПК України). Це право зумовлене реалізацією засади публічності й спрямоване на забезпечення прав і законних інтересів осіб, щодо яких подане клопотання про їх застосування. «Інакше кажучи, – відмічає Д.М. Говорун, – надання такого права забезпечує стабільність кримінального провадження, а його реалізація спрямована на винесення законного, обґрунтованого, вмотивованого та доцільного рішення» [4, с. 183].

Потрібно звернути увагу на те, що слідчий суддя вправі за власної ініціативи заслухати будь-якого свідка або дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом, незважаючи на те що сторони не наполягають на дослідженні тих чи інших обставин. У зв'язку з цим деякі науковці слушно ставлять питання про те, як це співвідноситься зі змагальною побудовою процесу та ч. 1 ст. 152 КПК України, згідно з якою слідчий суддя повинен відмовити в задоволенні внесеного клопотання, якщо слідчий, прокурор не доведуть наявності для цього достатніх підстав [5, с. 93].

Якщо на слідчого, прокурора покладено обов'язок доводити наявність таких підстав, варто виключити з ч. 4 ст. 151 КПК України положення про право слідчого судді за власної ініціативи заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом.

Лише у випадку, якщо учасники судового розгляду заявляють клопотання про заслуховування конкретних свідків, дослідження матеріалів, що мають значення для прийняття рішення про застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження, слідчий суддя має задовольнити їх за наявності для цього підстав.

Порядок вирішення питання про тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом регламентує ст. 152 КПК України. У ч. 1 цієї статті вказано, що слідчий суддя відмовляє в задоволенні клопотання про тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом, якщо слідчий, прокурор не доведе наявності достатніх підстав уважати, що такий захід необхідний для припинення кримінального провадження чи запобігання вчиненню іншого, припинення або запобігання протиправній поведінці підозрюваного щодо перешкоджання кримінальному провадженню, забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

Отже, сам факт підозри в учиненні кримінального правопорушення не може бути визнаний достатньою підставою для тимчасового обмеження в користуванні спеціальним правом. Прийняття слідчим суддею рішення про відмову в задоволенні цього клопотання є обґрунтованим, якщо слідчим, прокурором не буде доведено існування вказаних обставин.

Відповідно до ч. 2 ст. 152 КПК України, при вирішенні питання про застосування цього заходу слідчий суддя зобов'язаний врахувати такі обставини: 1) правову підставу для тимчасового обмеження в користуванні спеціальним правом; 2) достатність доказів, які вказують на вчинення особою кримінального правопорушення; 3) наслідки тимчасового обмеження в користуванні спеціальним правом для інших осіб.

Нами поділяється висловлена в юридичній літературі думка, що сумнівним є застосування в п. 2 ч. 2 ст. 152 КПК України формулювання «достатність доказів, які вказують на вчинення особою кримінального правопорушення», так як воно вимагає від слідчого судді попереднього висновку про винність підозрюваного в учиненні кримінального правопорушення. За наявності такої вимоги прийняте рішення про тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом може вплинути на суд при розгляді провадження по суті. Вимогу «достатність доказів, які вказують на вчинення особою кримінального правопорушення» необхідно замінити на формулювання «наявність обґрунтованої підозри в учиненні кримінального правопорушення» [6, с. 99].

При розгляді клопотання про тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом слідчий суддя має приділити особливу увагу дослідженню питання, які саме негативні наслідки можуть настати для близьких родичів і членів сім'ї підозрюваного в разі застосування до нього цього заходу забезпечення кримінального провадження.

Аналіз судової практики свідчить про існування випадків відмови в задоволенні клопотання про тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом, зокрема керування автомобілем, унаслідок встановлення того факту, що наявність спеціального права (керування транспортним засобом) забезпечує особі (її сім'ї) єдине джерело отримання доходів і можливість відшкодування завданих кримінальним правопорушенням збитків. З огляду на те, що, згідно з п. 3 ч. 2 ст. 152 КПК України, при вирішенні питання про тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом слідчий суддя зобов'язаний врахувати наслідки такого обмеження для інших осіб, зазначений підхід слідчих суддів є виправданим. Про це йдеться в узагальненні судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, яке проведено суддями Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ [7].

Ж.В. Удовенко, В.В. Юсупов, М.Ф. Сокиран, І.І. Йовенко висловили думку, що вказаний захід забезпечення кримінального провадження «не варто застосовувати у разі, коли предмет спеціального права є єдиним джерелом існування особи та його родини, які у разі задоволення клопотання втрачають джерело прибутків та існування» [8, с. 17].

На нашу думку, ст. 152 КПК України доцільно доповнити правилом про заборону застосування тимчасового обмеження в користуванні спеціальним правом, якщо слідчим суддею встановлено, що реалізація цього права забезпечує підозрюваному та членам його сім'ї єдине джерело отримання доходів.

У ч. 2 ст. 148 КПК України вказано, що тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом може бути здійснене на підставі рішення слідчого судді на строк не більше ніж два місяці. Цей строк можна продовжити відповідно до ст. 153 цього Кодексу.

Прокурор має право звернутися із клопотанням про продовження такого строку, яке розглядається в порядку, передбаченому ст. 151 цього Кодексу. Слідчий суддя повинен відмовити в його продовженні, якщо прокурор не доведе такого: 1) обставини, які стали підставою для тимчасового обмеження в користуванні спеціальним правом, продовжують існувати; 2) сторона обвинувачення не мала можливості забезпечити досягнення цілей, заради яких було обмежено користування спеціальним правом, іншими способами протягом дії попередньої ухвали.

Як видається, недоліком нормативного регулювання є те, що у ст. 153 КПК України не визначено порядок порушення слідчим перед прокурором питання про звернення до слідчого судді із клопотанням про продовження строку тимчасового обмеження в користуванні

спеціальним правом. Цю норму потрібно доповнити положенням, що не пізніше ніж за п'ять днів до закінчення дії ухвали слідчого судді про застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження слідчий має подати на розгляд прокурора матеріали кримінального провадження, які свідчать про необхідність продовження цього строку.

У ст. 153 КПК України не передбачено вимоги до вказаного клопотання прокурора. Л.Д. Удалова, Д.О. Савицький, В.В. Рожнова, Т.Г. Ільєва слушно відмічають, що таке клопотання, крім даних, зазначених у ст. 150 цього Кодексу, має містити ще таке: «1) відомості, що обставини, які стали підставою для тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом, продовжують існувати; 2) виклад обставин, які перешкоджають завершенню досудового розслідування до закінчення дії попередньої ухвали слідчого судді про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом» [9, с. 86–87]. На нашу думку, у цьому клопотанні прокурор також зобов'язаний указати строк, до якого необхідно продовжити застосування тимчасового обмеження в користуванні спеціальним правом.

Прокурор повинен звернутися до слідчого судді із клопотанням про продовження строку тимчасового обмеження в користуванні спеціальним правом до закінчення двомісячного строку досудового розслідування [2, с. 407]. У ст. 153 КПК України необхідно чітко визначити цей момент. Ураховуючи встановлені вимоги щодо строку розгляду такого клопотання, цю статтю треба доповнити положенням про обов'язок прокурора звернутися до слідчого судді із клопотанням про продовження строку застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження не пізніше як за три дні до закінчення строку досудового розслідування.

Висновки. Потрібно зазначити, що у ст. 153 КПК України не встановлено строк, до якого за рішенням слідчого судді може бути продовжено тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом. Деякі науковці вважають доцільним доповнити цю статтю положенням, що такий строк продовжується в межах строків, визначених ч. 2 ст. 219 цього Кодексу [9, с. 87].

Із цією пропозицією варто погодитися. Вона узгоджується із роз'ясненням Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про деякі питання здійснення слідчим суддею першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження», поданому в інформаційному листі від 05 квітня 2013 р. № 223-558/0/4-13 [10, с. 174–184]. У п. 12 цього листа вказано, що за клопотанням прокурора слідчий суддя може продовжити застосування тимчасового обмеження в користуванні спеціальним правом відповідно до строку досудового розслідування.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процес : [підручник] / [Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін.] ; за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. – Х. : Право, 2013. – 824 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / [О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.] ; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – Т. 1. – 2012. – 768 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : [науково-практичний коментар] / відп. ред.: С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. – Х. : Одиссей, 2013. – 1104 с.
4. Говорун Д.М. Активність слідчого судді у застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження як засіб реалізації принципу публічності / Д.М. Говорун // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 179–184.
5. Бобракова И.С. О распределении бремени доказывания применительно к деятельности следственного судьи / И.С. Бобракова, Н.Н. Ковтун // Докази і доказування за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (до 75-річчя з дня народження доктора юридичних наук, професора Михайла Макаровича Михеєнка) : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 6–7 грудня 2012 р., м. Київ. – Х. : Видавець Строков Д.В., 2013. – С. 91–94.
6. Гловюк І. Окремі аспекти доказування при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження слідчим суддею / І. Гловюк // Право України. – 2014. – № 10. – С. 97–103.

7. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження від 14 лютого 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0001740-14>.

8. Загальна характеристика та порядок застосування тимчасового обмеження в користуванні спеціальним правом : [методичні рекомендації] / [Ж.В. Удовенко, В.В. Юсупов, М.Ф. Сокиран, І.І. Йовенко]. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2014. – 32 с.

9. Функція судового контролю у кримінальному процесі : [монографія] / [Л.Д. Удалова, Д.О. Савицький, В.В. Рожнова, Т.Г. Ільєва]. – К. : Центр учбової літератури, 2015. – 176 с.

10. Про деякі питання здійснення слідчим суддею першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження : Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 05 квітня 2013 р. №223-558/0/4-13 // Новий Кримінальний процесуальний кодекс України : коментарі, роз'яснення, документи / відп. ред. В.С. Ковальський. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – С.174-184.

ТРОХЛЮК О. П.,
аспірант кафедри правосуддя
юридичного факультету
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)

УДК 343.131

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОВЕДЕНOSTІ ВИНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Стаття присвячена дослідженню історії розвитку однієї з основних засад здійснення судочинства – забезпечення доведеності вини. Проаналізовані періоди виникнення та розвитку засади забезпечення доведеності вини в кримінальному процесі.

Ключові слова: *засада, забезпечення, доведення, вина, історія.*

Статья посвящена исследованию истории развития одного из основных принципов осуществления судопроизводства – обеспечение доказанности вины. Проанализированы периоды возникновения и развития принципа обеспечения доказанности вины в уголовном процессе.

Ключевые слова: *принцип, обеспечение, доказывание, вина, история.*

The article investigates history of one of basic principles of justice – principle of ensuring proof of guilt. The author analyzes periods emergence and development of principle proof of guilt in criminal process.

Key words: *principle, ensuring, proving, guilt, history.*

Вступ. Забезпечення доведеності вини є однією із нових засад в кримінальному процесі України. Її поява зумовлена прийняттям Конституції України в 1996 році, де вона визначена в п. 3 ст. 129 Конституції України, як одна з основних засад здійснення судочинства.

